

אלקסי דה טוקוויל, הוגה השמרנות הליברלית

הרצאה בתוכנית הקיץ של קרן תקווה

28 אוגוסט 2019

ד"ר עמנואל נבון

מדוע שצעירים ישראלים בשנת 2019 ישבו כשלוש שעות כדי לשמוע ולקרוא על הוגה ופוליטיקאי צרפתי שחי לפני מאתיים שנה?

משום שטוקוויל נגע בשאלות מרכזיות של ההגות המדינית, עם תובנות אשר חוצות תקופות ותרבויות.

הוא התמודד עם הפרדוקסים, התקוות והסכנות שהולידו המהפכה האמריקאית והמהפכה הצרפתית, והגיע למסקנות חשובות על הסתירה בין החירות לבין השוויון, על המתח בין השאיפה לשינוי לבין השאיפה להמשכיות, ועל ההבדלים בין התרבות הקתולית ולבין התרבות הפרוטסטנטית.

כדי להבין לעומק את ערך התובנות של טוקוויל, נלמד ביחד את שני ספריו העיקריים: על הדמוקרטיה באמריקה (1835 ו 1840) ו השלטון הישן והמהפכה (1856).

אך לפני שניגש לשני הספרים האלו, חשוב להבין באיזה הקשר ועל ידי איזה אדם הם נכתבו.

הוריו של טוקוויל היו ניצולי הטרור של רובספייר. שניהם היו אצילים. אבא שלו היה קצין במשמר של המלך לואי ה-16. שני הוריו של טוקוויל נדונו לגליוטינה, וניצלו רק בזכות מותו של רובספייר ב-1794.

המשפחה נמלטה לאנגליה וחזרה לצרפת רק בתקופתו של נפוליאון.

אלקסי נולד ב-1805, שנה לאחר שנפוליאון הקים את הקיסרות, חתם על הסכם פיוס עם האפיפיור, ואפשר לאצילים לחזור לצרפת. טוקוויל לא רק נולד להורים שחוו את ההקצנה ואת ההידרדרות של המהפכה. הוא גם נולד בתקופה שבה צרפת חיפשה נוסחה מאוזנת בין רעיונות ההשכלה לבין יציבות שלטונית.

טוקוויל היה הוגה דעות ומדינאי.

הוא זכה ליישם את רעיונותיו ולעצב את המציאות. אחרי המהפכה של 1848, הוא השתתף בכתיבת החוקה החדשה. החוויות שלו בארה"ב מאוד השפיעו על רעיונותיו.

ואכן, החוקה הצרפתית של 1848 הייתה דומה לזו של ארה"ב, עם נשיא נבחר ל-4 שנים, שני בתי מחוקקים, והעברת סמכויות למחוזות ולרשויות המקומיות.

עם השלטון החדש, טוקוויל אף מונה לתפקיד שר החוץ. עם ההפיכה של הנשיא Louis Napoléon ב-1851 והקמת הקיסרות השנייה, טוקוויל פרש מהחיים הפוליטיים עד מותו ב-1859.

במשך הנסיעה שלו בארה"ב ב-1831, טוקוויל עיין ב-Federalist וגם בספריהם של המשפטנים השמרניים James Kent ו-Joseph Story.

המגע הזה עם העולם החדש יצר אצל טוקוויל רעיונות מקוריים, דווקא כאשר טוקוויל ובני דורו האריסטוקרטיים המשכילים התמודדו עם דילמה שהייתה נראית כבלתי פתירה. מצד אחד הם היו אריסטוקרטיים שחששו משלטון העם. מצד שני, הם האמינו בחירות.

בצרפת, ההתנגדות הרעיונית למהפכה הייתה בעיקר מההוגים הקתולים – כמו Joseph de Maistre ו-Louis de Bonald. הם רצו לגלגל את הגלגל אחורה, ולמחוק את המהפכה כאפיזודה מצערת, כטעות היסטורית.

טוקוויל לא היה אריסטוקרט מסוג זה. הוא היה משוכנע שמהו השתנה בהיסטוריה בסוף המאה ה-18, דבר שלא ניתן וגם לא ראוי היה למנוע או להחזיר אחורה. אך מה שהעסיק אותו הייתה השאלה של איך למנוע שוב את ההידרדרות הרודנית והאלימה של המהפכה.

לא היה קל לטוקוויל לענות לשאלה הזו משום שהוא היה צרפתי. התרבות הצרפתית היא סכיזופרנית מאז דקארט. דקארט הכניס את הרציונאליות הדדוקטיבית בתוך תרבות קתולית. החשיבה שלו הייתה אתאיסטית ביסודה, על אף שהוא הסתיר זאת בצורה מתוחכמת ביותר. לא במקרה, פסקל כתב שהוא לא היה מוכן לסלוח לו.

אם תרצו, העימות האינטלקטואלי המרתק בין פסקל לדקרט הוא הביטוי פר אקסלנס של הסכיזופרניה הצרפתית. או שאתה נשען על התבונה בלבד ודוחה את

הדת, או שאתה נשען רק על הדת. זו דיכוטומיה שדקרט יצר בצרפת הקתולית עם הרציונאליות דדוקטיבית שלו.

וזאת, להבדיל מן הרבות הפרוטסטנטית הבריטית, משום ששם ההוגים היו אמפיריים. אצלם, גם הדת וגם הפילוסופיה הן פחות דוגמטיות ויותר פרגמטיות. לכן, התרבות הפוליטית הבריטית היא פחות סכיזופרנית ופחות אלימה. היא גם די משעממת.

שיטת הגינון של הבריטים ושל הצרפתים מסמלת את ההבדל בין האמפיריזם האינדוקטיבי לבין הרציונליזם הדדוקטיבי.

זו לא סתם דיגרסיה. אי אפשר להבין את התרבות הפוליטית הצרפתית של המאה ה-19 מבלי להבין שהיא הייתה בתוך מאבק בין מהפכנות אתיאיסטית לבין ריאקציה קתולית.

טוקוויל לא הזדהה עם אף אחת משתי התפיסות האלו. והוא מצא את התשובה שהוא חיפש בתרבות הפוליטית הבריטית. בהקשר זה, ארה"ב פתחה עבורו אופק חדש שאפשר לו לפתח הגות פוליטית מקורית, שלומדים אותה עד היום.

טוקוויל כתב את הדמוקרטיה באמריקה בזמן שצרפת הייתה תחת שלטון מלוכני פרלמנטארי, בשיא המאבק בין שמרנים קתולים לבין מהפכנים חילונים. באותה תקופה, שני ההוגים הרציונליסטים והמהפכנים המשפיעים ביותר היו Joseph Proudhon ו-Auguste Comte.

פרודון היה מן קומוניסט שהתיידד עם קארל מארקס ואחר כך הסתכסך אתו. באשר לקונט, הוא מאוד השפיע על מרקס. מרקס לקח מקונט את רעיון ההתפתחות ההיסטורית הדטרמיניסטית בשלושה שלבים. וכאן אתם רואים איך הפילוסופיה של דקארט מתורגמת לתיאוריה פוליטית. צריך להרוס את הכל ולבנות מחדש ומאפס מבנה פוליטי וחברתי על פי מודל דדוקטיבי.

בין שתי הקצבות של הרציונליזם המהפכני ושל הריאקציה הקתולית, החלל היה די ריק. טוקוויל מילא את החלל הזה. אך, כאמור, הוא היה זקוק לחוויה של העולם החדש כדי למלא חלל רעיוני ריק.

טוקוויל הסביר לצרפתים בני זמנו שעליהם להבין שני דברים: שמצד אחד שעידן האריסטוקרטיה נגמר וטוב שכך, אך מצד שני שמי שמנסה לבנות את הכל מחדש על פי מודלים תיאורטיים יביא עלינו דבר רע עוד יותר מהעידן הישן.

במלים אחרות, צריך להכיר במוגבלויות שלנו ולהבין שיש כוחות חזקים מאתנו. במובן הזה, טוקוויל היה שמרן. אך הוא גם האמין שצריך להכיר במוגבלויות שלנו דווקא כדי לשמור על החירות שלנו. במובן הזה, הוא היה ליברל.

לכן שטוקוויל הפך לאחד ההוגים הבולטים של השמרנות הליברלית. לאדם פרגמטי, סקפטי, שגם האמין בחירות וגם חשש מהסכנות הפוטנציאליות הטמונות בחרות. הוא דחה את הדוגמטיות הצרפתית, בין אם הייתה דתית או רציונאלית.

טוקוויל היה שמרן במובן הזה שהוא לא סמך על היצר הטוב של לב האדם, ומשום שהוא היה סקפטי לגבי היכולת שלנו לשנות את המציאות מן היסוד. כך הוא כותב

למשל ב דמוקרטיה באמריקה: "אפשר לשנות את המוסדות האנושיים, אך אי אפשר לשנות את האדם" (2:268).

הוא רואה בתום עידן האריסטוקרטיה עובדה מוגמרת שהוא מוכן להשלים אתה, אך יש לו בכל זאת געגועים לעולם של הוריו: "אין ספק שהעמים הדמוקרטים פחות מתורבתים מאשר האריסטוקרטיה ... לא שצריך להתאבל על כך, אך תרשו לי בכל זאת להתגעגע" (2:272).

טוקוויל מוכן לברך על החירות שלאחר המהפכה, אך הוא מזהה בחירות זו פרדוקס – מה שהו מכנה "הפרדוקס של החירות".

הפרדוקס של החירות הוא שהחירות היא מצד אחד דבר רצוי שבני אדם שואפים לו, אך מצד שני החירות היא גם עלולה להידרדר לסוג אחר של שיעבוד. וטוקוויל טוען שהוא מצא באמריקה את הפתרון לפרדוקס החירות: "דווקא משום שהאמריקאים נהנים מחירות מסוכנת, הם לומדים את האומנות של צמצום הסכנות של החירות" (2:151).

טוקוויל יודע שקוראיו הצרפתים לא יאבו את זה, כי הם הורגלו לחשוב שמדינתם המציאה את החירות. לכן כותב טוקוויל לקוראיו: "כבר חמישים שנה שצרפת משתנה כל הזמן, אך עובדה שחירות כמעט לא ראינו אף פעם, בעוד ובלגן קבלנו בשפע" (2:260).

בניגוד לאריסטוקרטיה האירופאית הריאקציונרית, טוקוויל מאמין כי האנושות נכנסה לעידן חדש ושהחירות היא חלק אינטגרלי מן העידן החדש הזה. אך אצל

טוקוויל אין סתירה בין השמרנות האריסטוקרטית שלו לבין אמונתו בחירות, משום שהוא סבור שהתקדמות החירות שייכת בעצם לתוכנית אלוהית: "ההתפתחות ההדרגתית של השוויון היא מעשה אלוהי. מדובר בתופעה אוניברסלית, בת קיימא, שהיא לא בשליטה אנושית (1:60) ... אין לבנות מחדש את החברה האריסטוקרטית, צריך לשמור על החירות בתוך החברה הדמוקרטית שאלוהים נתן לנו" (2:389).

זהו משפט מפתח וחשיבה מחוץ לקופסה אשר הופך את טוקוויל, אם תרצו, לרב קוק של האריסטוקרטיה הצרפתית. הרי היחס של טוקוויל לדמוקרטיה דומה ליחס של הרב קוק לציונות. המהפכנים היו אולי כופרים אלימים, אומר טוקוויל, אך הם היו בעצם החמור של המשיח. לכן, טוקוויל מציע לאריסטוקרטיה לחבק את הדמוקרטיה כתופעה אלוהית, במקום להתנגד לה: "לרצות לעצור את הדמוקרטיה, זה כמו להילחם באלוהים עצמו" (1:61).

אך הדמוקרטיה לא רק מבטאת את רצון האל. היא גם מבטאת משהו הגיוני. הרי היא מבטאת את רצון הרוב, ולא ייתכן שהרוב ייפגע במודע בעצמו. כך הוא כותב: "חוקי הדמוקרטיה משרתים, בדרך כלל, את טובת הכלל, משום שהם נחקקו על ידי הרוב, ומשום שהרוב יכול לטעות אך מעולם לא יפגע באינטרסים של עצמו" (1:326).

טוקוויל סבור שבעידן הפוסט פיאודלי והפוסט נוצרי, הדמוקרטיה מספקת פתרון לא רע, ואפילו הפתרון היחיד, להתפוררות הסדר הישן. כך הוא מסביר את עצמו: "כאשר העמים עדיין פשוטים ומאמינים, כאשר החברה נשענת על סדר ישן שלא

עומד בספק, יש איזו אהבה טבעית של המולדת ... אך כאשר המנהגים משתנים, האמונות מותקפות, והמסורת מתפוררת ... אנשים מאבדים את הפטריוטיזם האינסטינקטיבי של המונרכיה, אך אין להם את הפטריוטיזם הרציונאלי של הרפובליקה ... לכן, אני טוען שהדרך החזקה ביותר, ואולי הדרך היחידה, לגרום לכך שבני אדם יהיו נאמנים למולדתם היא שהם יהיו חלק מן השלטון" (1:331).

וההוכחה לכך, טוען טוקוויל, היא ארה"ב: "איך להסביר שבארה"ב, מדינה שבה אנשים הגיעו בלי מסורת ובלי זיכרונות קולקטיביים, מדינה שבה אנשים נפגשים בפעם ראשונה, הם בכל זאת מחויבים למדינתם ולשלטון המקומי שלהם? זאת משום שהם נוטלים חלק אקטיבי בניהול המדינה והחברה" (1:332).

כך שהדמוקרטיה היא בראש ובראשונה מודל הגיוני בעידן פוסט פאודלי, משום שהיא יוצרת קשר בין זכויות לבין אינטרס: "אתם לא רואים שהדתות נחלשות ושהרעיון של המקור האלוהי של הזכויות נעלמת? לא ברור לכם שהמוסר מדרדר? שבכל מקום האמונות מתחלפות בחשיבה, והרגשות מתחלפות בחישובים? אם, בתוך המהפכה האוניברסלית הזאת, אתה לא קושר את רעיון הזכויות לאינטרס האישי, שהוא הנקודה הארכימדית של לב האדם, מה יישאר לך כדי למשול, חוץ מהפחד?" (1:334).

לכן טוקוויל מייחס חשיבות עליונה לקשר בין חירות לאינטרס. הוא רואה בקשר הזה תנאי לקיום הדמוקרטיה. זו נקודה מרכזית בחשיבה שלו, והוא חוזר על הרעיון הזה מספר פעמים בספר. בקטע הזה, למשל: "בארה"ב, כמעט ולא אומרים כי המוסר הוא דבר יפה. אומרים שהוא דבר מועיל, ומוכחים זאת כל יום. מטיפי

המוסר בארה"ב לא טוענים שאתה צריך להקריב את עצמך מתוך אצילות נפש,
אלא מתוך אינטרס" (2:153-154).

ואז טוקוויל מפתח את מה שהוא מכנה הדוקטרינה של האינטרס: "דוקטרינת
האינטרס לא מולידה הקרבות גדולות אלא ויתורים קטנים. היא לא הופכת את
האנשים לאצילים אלא לאזרחים מתונים והוגנים ששולטים בעצמם ... אומנם,
דוקטרינת האינטרס מונעת אולי מכמה בני אדם מלהגיע לרמת מוסריות גבוהה
במיוחד, אך היא גם מונעת מן הרוב להיות בלתי מוסרי ... אני אפילו לא חושש
מלטעון שדוקטרינת האינטרס היא בעיניי התיאוריה הפילוסופית המתאימה
ביותר לצרכים של הדור שלנו, משום שאני רואה בה המגן החזק ביותר ששומר על
האדם מפני עצמו" (2:155).

אך טוקוויל מודע בכל זאת לסכנות של הדמוקרטיה. הוא לא מציע אימוץ עיוור
אלא ביקורתי של הדמוקרטיה. אחרי ביקור ארוך בארה"ב, ואחרי שנים של חשיבה
ושל כתיבה, טוקוויל מגיע למסכנה שהיא בגדר של כפירה עבור הקורא הצרפתי.
הרי טוקוויל מגיע למסכנה ששני התנאים להישרדות ולשגשוג הדמוקרטיה הם שני
הדברים שהצרפתים הכי שונאים: קפיטליזם ודת.

זה לא פלא ש, עד היום, טוקוויל יותר פופולארי בארה"ב מאשר בצרפת.

הרי בתודעה הצרפתית, הדת והחיות לא יכולות ללכת ביחד. וגם כאשר הם נעשים
חילונים, הצרפתים נשארים קתולים בנפשם, זאת אומרת שהם רואים בכסף וברווח
חטא.

זה לא במקרה שהמפלגות הקומוניסטית במערב אירופה צמחו אחרי מלחמת העולם השנייה רק במדינות הקתוליות ולא במדינות הפרוטסטנטיות.

ובכן, טוקוויל מגיע לארה"ב הדמוקרטית עם המנטליות הצרפתית שלו, ומגלה שהחברה האמריקאית היא גם דמוקרטית וגם דתית. עבור צרפתי, זוהי סתירה לא מובנת. אך, לאט לאט, טוקוויל מבין שאין בעצם סתירה. יתרה זאת, הוא מגיע למסכנה שהדמוקרטיה לא יכולה לשרוד מבלי שאזרחיה יהיו בעלי אמונה דתית.

טוקוויל מבין כמובן שבארה"ב הדת לא עומדת בדרכו של החירות גם משום שרוב האמריקאים הם פרוטסטנטים ולא קתולים: **"אמריקה התאכלסה מאנגלים שהשתחררו מסמכות האפיפיור. לכן, הם הביאו לעולם החדש מה שהייתי מכנה נוצרות דמוקרטית ורפובליקאית ... הקתוליות דורשת ציות ... הפרוטסטנטיות מאפשרת עצמאות" (1:393).**

ואז טוקוויל נכנס לעומק הנושא הזה שכל כך מעסיק אותו: **"הפילוסופים של המאה ה-18 הסבירו לנו שכל האומנות הולכות להיעלם. הם טענו שהדת תעלם ככל שהשכלה והחירות יתקדמו. אלא מה: העובדות לא אימתו את התיאוריה ... עובדה שבארה"ב העם החופשי ביתר בעולם הוא גם העם הדתי ביותר" (1:401).**

טוקוויל מנסה להסביר את התופעה הזו, שהיא לגמרי לא מובנת לקורא הצרפתי של המאה ה-19: **"כשהגעתי לארה"ב נדהמתי מהאופי הדתי של הארץ הזאת ... עד אז תמיד ראיתי בדת ובחירות שתי תופעות מנוגדות זו לזו. אך כאן הן הולכות ביחד" (1:401).**

טוקוויל אפילו פותח את הכרך השני של הספר שלו עם הנושא הזה: "באמריקה, הדת קבעה בעצמה את הגבולות שלה. יש הפרדה מוחלטת בין דת למדינה, כך שניתן לחוקק חוקים מבלי לפגוע באמונות הדתיות" (2: 12).

טוקוויל חושב שחברה דמוקרטית יכולה לתפקד רק אם יש בה גם הפרדה בין דת למדינה וגם אם יש בה אמונות דתיות איתנות. טוקוויל חושב שחברה צריכה ערכים משותפים ואמונות משותפות כדי לתפקד: "אין חברה שיכולה לשגשג ללא אמונות דומות ... בלי רעיונות משותפים אין פעילות משותפת, ובלי פעילות משותפת יש אנשים אך אין חברה" (2: 15).

טוקוויל מתפעל למשל מכיבוד יום השבתון בארה"ב, והוא מתעקש לתאר זאת לקוראיו הצרפתיים: "בארה"ב, כאשר מגיע היום בשבעי בכל שבוע, חיי האומה נעצרים. הרעש נפסק. המנוחה והשלווה נוחתות על המדינה כולה ... האזרח מפסיק לעבוד והולך לבית התפילה יחד עם ילדיו" (2: 179).

טוקוויל לא רק מתאר את הדתיות העמוקה הזו, שהיא לא מובנת לאירופאי המודרני, הוא גם טוען שאותה דתיות מטיבה לדמוקרטיה. שוב אותה טענה שנשמעת כאוקסימורון באירופה: "ניסיתי להבין בספר הזה את הסיבות ליציבות המוסדות הפליטים האמריקאים, ואחת הסיבות היא הדת. ובכן, הדת מטיבה לא רק לבני אדם אלא גם למדינה עצמה" (2: 179).

לכן, לפי טוקוויל, חברה צריכה אמונה דתית על מנת לתפקד. לא שהמדינה צריכה לקדם דת כזו או אחרת, אלא ש, איך לומר, המדינה צריכה להתפלל שאזרחיה יהיו אנשים מאמינים. כך הוא מסביר את זה: "בדמוקרטיה, על המחוקק ועל כל בן

אדם משכיל וישר לדאוג לכך שהנפשות תסתכלנה אל השמיים. על כל מי שדואג לעתיד החברות הדמוקרטית להפיץ בקרב החברות האלו את אהבת האינסוף. ותדעו לכם שמי שמפיץ את הטענה שאין חיים אחרי המוות הוא האויב הגדול ביותר של החברה הדמוקרטית ... וכאשר יש לדת שורשים עמוקים בחברה דמוקרטית, אסור לפגוע בדת הזו; להיפך: יש לשמור על הדת כירושה החשובה ביותר של עידן האריסטוקרטיה" (2:181-182).

אך דווקא משום שהוא מאמין שאין חירות בלי דבקות אישית לדת, טוקוויל תומך בהפרדה בין דת למדינה. אסור לערבב בין השניים, משום שהדרך הטובה ביותר להבריח אנשים מן הדת היא לתת להם את ההרגשה שהמדינה מנסה לקדם את הדת. כך הוא מסביר זאת: "אני כל כך מודע לאיומים על האמונות הדתיות כאשר הנציגים שלהן מתערבים בפוליטיקה, ואני כל כך משוכנע שצריך לשמר את הנצרות בקרב הדמוקרטיה החדשות, שאני מעדיף לקשור את הכומרים בתוך הכנסיות ולא לאפשר להם לצאת מהן" (2:183).

טוקוויל תומך בהפרדה בין דת למדינה גם משום שהוא חושב שכפיפות הדת למדינה מסכנת החופש הפרט: "אצל כל האומות הנוצריות היום, בין אם הן קתוליות או פרוטסטנטיות, ישנה סכנה שהדת תיפול בידיה של המדינה ... או לנו כשהמדינה הופכת את הכומרים לפקידים, משום שאז המדינה מתחילה להתעסק בנפש האדם" (2:371).

אך לא רק הדתיות של החברה וההפרדה בין דת למדינה מסבירות את הצלחת הדמוקרטיה האמריקאית. האלמנט השני הוא הרכוש הפרטי והעובדה שהחברה

האמריקאית מבוססת על הישגיות. מה שנקרא היום קפיטליזם. טוקוויל משוכנע שהקפיטליזם הוא אחת הסיבות המרכזיות להצלחת הדמוקרטיה האמריקאית: **”למה באמריקה, ארץ הדמוקרטיה פר אקסלנס, אף אחד לא מתלונן על הרכוש הפרטי, כפי שמתלוננים באירופה? משום שבאמריקה אין פרולטרים. דווקא משום שכל אחד מחזיק ברכוש כלשהו, כולם מכירים בזכות לרכוש פרטי”** (1: 334).

טוקוויל מראה את הקונטרסט בין אירופה שיש בה קנאה לעשירים אך סובלנות לסקס פרוע, לבין אמריקה הפוריטנית שמשבחת את ההצלחה החומרית: **”דעת הקהל, בארה”ב, לא מגנה את אהבת הכסף, כי היא מבינה שהעושר של הפרט תורם לעושר של הכלל. אך היא כן מגנה את חוסר המוסריות האישית, אשר פוגעת במשפחה ואף בעסקים”** (2: 292).

הדברים לא כל כך השתנו עד היום: סקרי דעת קהל מראים באופן עקבי שדעת הקהל בארה”ב תומכת בקפיטליזם ומצפה מפוליטיקאים להיות אנשי משפחה נאמנים, בעוד והצרפתים סולדים את הקפיטליזם ומוכנים לסולח את הכל מהפוליטיקאים בחיים האישיים שלהם.

מעבר לקונטרסט הזה, טוקוויל משבח את מוסר העבודה של אמריקה. הוא משוכנע שיש משהו בריא בקפיטליזם. כך הוא מתאר את ההבדל בין אמריקה לבין אירופה: **”נתקלתי לפעמים באמריקה באנשים צעירים עשירים שנאלצו לעבוד. הם לא היו חייבים לעבוד שהרי הם היו עשירים. אך הלחץ החברתי לא מאפשר לבן אדם שם שלא לעבוד. באירופה, אתה רואה את ההיפך דווקא. יש אריסטוקרטים**

שמעדיפים לחיות בצנעה ובשעמום מאשר לעבוד, כי הם רואים בעבודה משהו
וולגרי" (2:293).

ומה שבריא בקפיטליזם, זה לא רק שהוא מוציא את האנשים לעבודה, אלא גם
שהוא משנה לטובה את היחס של האזרחים למדינה. כך כותב טוקוויל: "בארה"ב,
כל אזרח מנסה להתעשר באמצעות מסחר, תעשייה, או חקלאות. כל מה שהוא
מבקש מהמדינה זה לא להפריע לו להרוויח. אצל האירופאים, לעומת זאת, כאשר
בן אדם רוצה להצליח בחיים הוא מצפה מהמדינה לתת לו עבודה" (2:307).

טוקוויל טוען שהשילוב של דמוקרטיה וקפיטליזם מהווה סוג של פתרון חלקי
לבעיית העוני: "אני לא מתעלם מן העובדה שגם בחברות דמוקרטיות יש אזרחים
עניים מאוד ואזרחים עשירים מאוד. אך בחברות אריסטוקרטיות, העניים הם
הרוב, בעוד והם המיעוט בחברות הדמוקרטיות ומצבם לא נגזר על ידי החוק ... בין
שתי הקצבות האלו, בחברה דמוקרטית, יש את הרוב, שהוא לא עשיר ולא עני,
אנשים שיש להם מספיק כדי לרצות לשמור על הקיים, אך שאין להם יותר מדי –
דבר שעלול לעורר קנאה" (2:312).

טוקוויל לא משלה את עצמו ולא מכחיש את הסכנות של הדמוקרטיה. הוא רואה
סכנות, אך אלו לא מצדיקות ויתור על הדמוקרטיה, אלא דווקא זהירות והקפדה על
מספר עקרונות וכללים – כפי שנראה בהמשך.

מבין הסכנות, טוקוויל מונה את העובדה שהפוליטיקה מבריחה אנשים טובים. הוא
היה אליטיסט בכך שהוא סבר שרק האנשים המבריקים והמוכשרים ביותר צריכים
לשלוט – רק שהוא היה משוכנע שהדבר בלתי אפשרי בשלטון דמוקרטי. אך, שוב,

הוא לא היה מוכן להשליך את התינוק עם מי האמבטיה. הוא פשוט הצטער על הפגמים של הדמוקרטיה. הרי הוא בעצמו השתתף בבחירות, נבחר לפרלמנט ואף מונה לשר חוץ.

הוא טען שהפוליטיקה הדמוקרטית מושכת אנשים בינוניים בזמנים רגועים ומנהיגים יוצאי דופן במשברים: **"זאת עובדה קבועה ש, בימינו בארה"ב, האנשים המרשימים ביותר לא נקראים בדרך כלל למלא תפקידים ציבוריים" (1:284).**

בעצם, טוען טוקוויל, אנשים אצילים לא יכולים לתפקד בפוליטיקה הדמוקרטית, כי יש משהו אלים ווולגרי בפוליטיקה המודרנית. הוא מציע לאצולה לא להתנגד לדמוקרטיה אך הוא גם מציע לאנשים אצילים להתרחק מן הפוליטיקה: **"בעוד והאינסטינקטים הטבעיים של הדמוקרטיה גורמים לכך שהעם מרחיק מן השלטון את האנשים האצילים, יש אינסטינקט לא פחות חזק שגורם לאותם אנשים אצילים להתרחק מן הקריירה הפוליטית, משום שמאוד קשה להם להישאר נאמנים לעצמם וללכת מבלי להתלכלך" (1:286).**

והוא מוסיף: **"אנשים שהם באמת מוכשרים ואצילים מתרחקים מן השלטון ... מכאן המספר הכה גדול של אנשים וולגריים שהם בשלטון. אני לא יודע אם בארה"ב אנשים היו בוחרים באנשים טובים יותר, אך אני כן יודע שאנשים באמת טובים בכלל לא היו מתמודדים" (1:293).**

ואכן, כך מתאר טוקוויל, האריסטוקרט הצרפתי והסנוב, את בית הנבחרים של ארה"ב: **"כשאתה נכנס לבית הנבחרים בוואשינגטון, אתה נדהם מהאופי הוולגרי של האספה הזאת" (1:288).**

לא שלא יכולים להיות מנהיגים גדולים בדמוקרטיות, אך רק בתקופות של מאבקים היסטוריים או של משברים: "כאשר סכנות גדולות מאיימות על המדינה, העם פונה לאנשים הראויים כדי להציל אותו... באמריקה, המדינאים של היום לא מתקרבים לרמה של אלו שהובילו את המדינה לפני חמישים שנה... אז, אמריקה נלחמה למען מטרה צודקת: שחרור משעבוד. כאשר היה מדובר בהקמת אומה חדשה וחופשית, המנהיגות הייתה בהתאם" (1:287).

מצד אחד, טוקוויל מצטער על כך שהדמוקרטיה לא מושכת את הטובים ביותר לעמדות כוח, אך מצד שני הוא מקבל את זה בהבנה ואף מוכן להסתכל על הצד החיובי: "בארה"ב, בוחרים באנשים שהם בדרך כלל נחותים ביכולת ובמוסריות לאנשים שהיו מוצאים את עצמם באותם עמדות בשלטון אריסטוקרטי. אך מצד שני, האינטרס שלהם זהה לזה של האזרחים. הם יכולים לעשות טעויות ואף להיות בלתי מוסרים, אך הם לא יכולים ללכת כל הזמן נגד הרוב" (1:328).

זאת לא הביקורת היחידה של טוקוויל כלפי הדמוקרטיה האמריקאית. יש לו ביקורת חריפה כלפי העבדות. הוא לא רק טוען שהעבדות היא בלתי מוסרית ומנוגדת לדת, אלא הוא גם טוען שהיא בלתי משתלמת מבחינה כלכלית. כך שהיא תיעלם לטענתו, לא רק מסיבות ערכיות אלא גם מסיבות כלכליות: "בסופו של דבר, הכסף שמושקע בעבד עולה על המשכורת שמשולמת לעובד, והעובד פרודוקטיבי יותר מהעבד" (1:461).

אך העבדות היא גם מסוכנת ללבנים הדרומיים משום שהיא הופכת אותם לעצלנים. בסוף, קובע טוקוויל, מוסד העבדות לא יחזיק מעמד: "האמריקאים הדרומיים לא יצליחו לשמר את העבדות על אף מאמציהם. העבדות מתרכזת בנקודה אחת בעולם, היא נפסלה על ידי הנצרות, והיא לא נכונה כלכלית. בעידן הדמוקרטיה וההשכלה, מוסד זה לא יכול לשרוד" (1:480).

דווקא משום שטוקוויל תומך בדמוקרטיה, הוא מודאג מעתידה ומן הסכנות שמאיימות עליה. אחת הסכנות, לדעתו, היא שבני אדם נוטים להעדיף את השוויון על פני החירות: "יש [לבני אדם] תיאבון חזק ונצחי לשוויון. הם רוצים גם שוויון וגם חירות. אך אם הם לא יכולים להשיג את שניהם, הם מעדיפים את השוויון אפילו כעבדים. הם מוכנים לסבול עוני, שעבוד וברבריות, אך הם לא מוכנים לסבול את האריסטוקרטיה" (2:123).

הוא חוזר על הרעיון הזה: "ניתן לדמיין בני אדם שהגיעו לרמת חירות אשר מספקת אותם לגמרי ... אך לעולם לא תמצאו שוויון שתספק את אותם בני אדם" (2:173). אך טוקוויל לא רק מודאג מן האפשרות שבני אדם יוותרו על חירותם למען שוויון מדומה. הוא גם מודאג מן האפשרות שהדמוקרטיה תצור חברה משעממת, שבה אנשים יאבדו את ההתלהבות לרעיונות חדשים, לשינויים, לרדיקליות אפילו: "כאשר אני מתבונן באהבת הרכוש, אני חושש שבני אדם יראו בכל תיאוריה חדשה סכנה, בכל חידוש איום, בכל התקדמות חברתית צעד מהפכני, ושהם יעדיפו את הקיים לנצח ... אומרים שהחברות החדשות משתנות כל הזמן, ואני דווקא חושש שהם יקפאו בזמן, באותם מוסדות, באותן דעות קדומות, באותם ערכים" (2:324).

טוקוויל מזהה סכנה נוספת: השתלטות המדינה הדמוקרטית על חיינו. הוא כבר רואה בזמנו שמדינה שהיא דמוקרטית על הנייר יכולה להשתלט על חיי אזרחיה בשל שילוב של כוח מנהלי אדיר ואדישות האזרחים שעסוקים בפרנסתם ולא מודעים בכלל שאינם באמת חופשיים: "אני טוען שאין מדינה באירופה שבה המנהל לא יותר יעיל ושולט. המדינה מתעסקת בכל התחומים שהיו פעם נחלת הפרט (2:372) ... האזרחים נופלים בכל רגע תחת שליטת המדינה מבלי להיות מודעים לכך" (2:379).

והאדישות הזאת היא פועל יוצא של העובדה שהדמוקרטיה היא קורבן של ההצלחה שלה. כך טוקוויל מסביר את עצמו: "כל עוד והמהפכה הדמוקרטית הייתה בראשיתה, בני אדם היו עסוקים בלהרוס את השלטון האריסטוקרטי ולכן הם היו מחויבים בנפשם לחירות. אך ככל שהם הצליחו ונאלצו להתמודד עם ניהול של מדינה, הם התחילו לרכז סמכויות ... אני מוכרח להודות שאני לא שותף לאופטימיות של בני דורי ... אני לא משוכנע שהחברות הדמוקרטיות באמת ליברליות, ואני חושש שהמדינה המודרנית תשלוט בנו לא פחות מן המלכים שנפלו" (2:381).

"אם לא הייתי חושש" מסביר טוקוויל "לא הייתי כותב את הספר הזה" (2:397).

לכן, טוקוויל מסכם את ספרו דווקא בנימה פסימית. בניגוד לימין האריסטוקרטי, הוא חיבק את הדמוקרטיה. אך בניגוד לשמאל המהפכני, הוא חושב שהדמוקרטיה עלולה להוליד מדינה חזקה וריכוזית שתדרוס את החירות לא פחות ואפילו יותר מהשלטון האריסטוקרטי: "יש לחשוש מרודנות בעידן הדמוקרטיה. אני חושב

שהייתי אוהב את החירות בכל התקופות. אך בתקופתנו, אני מאוהב בה" (2:389)
... אני מתבונן בקהל הענק המורכב מאנשים דומים ושווים. המחזה הזה של
אוניפורמיות אוניברסלית מצער ומקפיא אותי, ואני נוטה להתגעגע לחברה שאיננה
יותר" (2:400).

אך, שוב, טוקוויל מנחם את עצמו מתוך אמונה שזהו רצון האל.

מבחינה רגשית ונפשית, הוא נשאר אריסטוקרט, אך כבן אדם שהוא גם רציונאלי
וגם מאמין, הוא מבין שיש כאן נקודת אל חזור והוא אף מייחס משמעות אלוהית
למהפכה ההיסטורית שבה הוא חי: "אפשר להבין שהבורא דואג יותר לרווחת הרוב
מאשר לנוחות של המיעוט. מה שמצטייר בעיניי כהתנוונות מהווה עבור הבורא
התקדמות. מה שפוגע בי מוצא חן בעיניו. השוויון פחות אציל אומנם, אך הוא גם
יותר צודק, והצדק הזה הופך אותו לגדול ויפה יותר" (2:401).

במלים אחרות, טוקוויל חותם את הכרך השני של ספרו עם אותה אמירה רב-קוקית
שלו, אמירה שמיועדת לעצמו ולעמיתיו האריסטוקרטים: על פניו, המהפכה מנוגדת
לכל הערכים החשובים לנו כאריסטוקרטים, אך בעצם היא חלק מתוכנית אלוהית.
נכון שהיא השתוללה פה ושם, אך חבל להתנגד לה. יש לחבק את הדמוקרטיה
ולהיכנע בכבוד לעידן החדש, גם אם מותר לנו להתגעגע בסתר לעולם של פעם ולחוש
בוז כלפי הוולגריות של הפוליטיקאים שלנו.

ודווקא משום שלטוקוויל חשובה החירות, הוא מזכיר לנו עד כמה חירות זו שבירית
ומאוימת על ידי מדינה חזקה מדי, על ידי עריצות הרוב, ועל ידי הנכונות של רבים
להעדיף שוויון על פני חירות.

הדמוקרטיה באמריקה היא כמובן הספר העיקרי של טוקוויל, אשר הפך אותו שהוגה דעות שקוראים ולומדים אותו עד היום. אך טוקוויל גם כתב ספר נוסף בעל ערך לקראת סוף חייו: השלטון הישן והמהפכה.

בספר זה, טוקוויל מבקש לנפץ מיתוסים על ההבדל התהומי כביכול בין במשטר המלוכני הצרפתי שלפני המהפכה לבין השלטון שהוקם על ידי המהפכה. לצורך כך, הוא שקד בארכיון ועשה עבודה יסודית של היסטוריון.

מדובר בטוקוויל זקן יותר ש, לפעמים, סותר את הטוקוויל של הדמוקרטיה באמריקה. כפי שראינו, ב דמוקרטיה באמריקה, טוקוויל שיבח את הקפיטליזם. ב שלטון הישן והמהפכה טוקוויל כותב על הדאגות שלו מן העובדה שהחברה המודרנית מונעת מאינדיבידואליזם ומתאוות הרווח.

בחברות פוסט-אריסטוקרטיות, הוא כותב, בני אדם כבר לא מחויבים למעמד, לקסטה או למשפחה מיוחסת אלא רק לאינטרסים הפרטיים שלהם. דווקא משום שבני אדם מחויבים רק לאינטרס הפרטי, הם דואגים פחות לאידאליים גדולים או לעקרונות ולכן הם הופכים לחומר נוח יותר עבור שלטון עריץ פוטנציאלי (עמ' 29).

אך חשוב להבין שטוקוויל לא מסתייג מן הקפיטליזם כשיטה כלכלית, אלא שהוא מזהיר מהפיכתנו לזומבים שכל כך מושקעים בעצם שהם הופכים למטרה קלה עבור משטר רודני.

לכן, חוזר טוקוויל בספר הזה, המגן החזק ביותר נגד העריצות היא האמונה הדתית. הרעיון הזה לא חדש למי שקורא את התנ"ך (המרד נגד פרעו בשם האמונה,

והביקורת החריפה של הנביאים כלפי מלכי ישראל החוטאים). זה גם לא היה רעיון זר לאוליבר קרומוול או לאבות המייסדים של ארה"ב. אך זה רעיון שטוקוויל מתעקש להזכיר לקוראיו הבורגנים של אמצע המאה ה-19.

לכן טוקוויל גם מזכיר לקוראיו ש, על אף העובדה שהפילוסופים הצרפתים של המאה ה-18 היו אנטי-דתיים, ועל אף שהמהפכה ניסתה למחוק את הנצרות ולפרק את הכנסייה, הדבר לא קרה.

והוא מדגיש כי זו טעות לחשוב שאין מקום ועתיד לדת בחברה הדמוקרטית המודרנית: **"טעות גדולה לחשוב שהחברות הדמוקרטיות עוינות לדת. אין דבר בנצרות, ואפילו בקתוליות, שהוא מנוגד לרוח החברות האלו" (עמ' 37).**

יותר מזה, טוקוויל משווה בין המהפכה הצרפתית לבין הנצרות: שתיהן, הוא טוען, יצרו רעיון אוניברסלי ולכן החלישו מאוד את הקשר החזק שבין האדם לבין הלאום שלו. המהפכה עצמה הפכה לסוג של נצרות חיונית: **"היא [המהפכה] הפכה בעצמה לדת ... אומנם דת ללא אלוהים, אך דת ש, בדיוק כמו האסלם, הפיצה בכל רחבי העולם את החיילים, את הכומרים, ואת הקודשים שלה" (עמ' 42).**

כאמור, טוקוויל רוצה לשבור מיתוסים בספר שלו ולהראות שהמהפכה הצרפתית לא המציאה את הגלגל, ושקדמו לה שינויים היסטוריים מרחיקי לכת בכל הנוגע לחירות הפרט ולניהול המדינה. וטוקוויל שב לכתוב דברים שהם בגדר כפירה עבור הקורא הצרפתי, דיינו שיש לצרפתים מה ללמוד מבני-דודיהם האנגלו-סאקסים: **"אנגליה של המאה ה-17 הייתה כבר אומה מודרנית ... היה לי חשוב להסתכל**

מחוץ לצרפת ... הרי מי שמסתכל רק על צרפת ולומד רק ממנה לא יכול להבין את המהפכה הצרפתית" (עמ' 47).

המהפכה הצרפתית, טוען טוקוויל, הולידה באופן מזורז, אלים וכהותי, מציאות פוליטית שהייתה מתרחשת בלאו הכי בתהליך היסטורי הדרגתי ובלתי נמנע. הרי המהפכה, כותב טוקוויל, לא המציאה את מוסד הרכוש הפרטי בקרב החקלאים. להיפך, הייתה יותר בעלות פרטית של קרקעות בקרב בחקלאים הצרפתים לפני המהפכה מאשר בקרב עמיתיהם הגרמנים והבריטים.

זאת אומרת שהמהפכה התרחשה דווקא במדינה שבה החקלאים היו העשירים והחופשיים ביותר.

לא רק זה, אלא שהאצולה הצרפתית הייתה הרבה פחות עשירה בשנים שלפני המהפכה ממה שמקובל לחשוב. היו לה עדיין זכויות יתר, אך הבורגנות הייתה כבר יותר עשירה ממנה. טוקוויל, כאמור קרא לצורך הספר הרבה מסמכים שהוא מצא בארכיונים. הוא מצטט למשל מסמך משנת 1750 שבו כותב עובד מדינה בכיר ש **"האצולה היום היא עניה והיא מקבלת את העוני הזה באצילות נפש. היא כבר לא מה שהייתה פעם" (עמ' 95).**

לעומת זאת, כותב טוקוויל, האצולה נשארה הרבה יותר עשירה באנגליה. אלא שהמהפכה התרחשה דווקא בצרפת. עוד מיתוס שטוקוויל מנפץ.

המהפכה גם לא המציאה את השלטון הריכוזי, אשר כבר היה קיים תחת מלכי צרפת. המהפכה, מדגיש טוקוויל, ירשה את שיטת השלטון הריכוזי מן השלטון

הקודם. אחת הדוגמאות שטוקוויל מביא היא מועצת המדינה (ה Conseil d'État) אשר משמשת עד היום הן כיועץ המשפטי למדינה והן כבית משפט עליון למשפט מנהלי. בתקופת המלוכה, היא הייתה נקראת "מועצת המלך" עם אותן סמכויות בדיוק.

יתרה מזאת, טוען טוקוויל, המהפכה התרחשה בין השאר דווקא משום ששלטון המלוכה הפך לריכוזי מדיי בשנים שקדמו למהפכה. למשל, כאשר המלך צמצם ואף ביטל את סמכויותיהן של הרשויות המקומיות. ככל שהסמכויות התרכזו בפריז, כך גם הטינה הופנתה אל הבירה. לא במקרה, טוקוויל היה בעד פיזור סמכויות וחיזוק השלטון המקומי.

לכן גם, טוקוויל מותח ביקורת פה ושם על בורק (Burke) על כך שבורק שיבח את המלכות הצרפתית. הוא לא ידע על מה הוא מדבר, כותב טוקוויל: הרי המלוכה הצרפתית הציאה את הריכוזיות השלטונית שהמהפכה ירשה וטיפחה.

המהפכה גם לא המציאה את עצמאות הרשות השופטת. להיפך, טוען טוקוויל: השופטים היו עצמאים יותר בתקופת המלוכה. **"לא הייתה מדינה באירופה"** כותב טוקוויל **"שבה בתי המשפט היו עצמאים יותר מהמשלה"** (עמ' 74).

צרפת שלפני המהפכה, כותב טוקוויל, הייתה מדינה ריכוזית ואוטוריטרית, אך גם מדינה שבה הזכויות של האזרחים נשמרו בזכות מערכת משפט עצמאית יחסית. ומערכת המשפט של המלוכה הייתה עצמאית בין השאר משום שהשופטים מונו לכל החיים, ולכן לא היה להם תמריץ למצוא חן בעיני השלטון.

ועם כל זה, היה חסר בצרפת שלפני המהפכה דבר שכן היה קיים באנגליה: פתיחות חברתית ונישואים מעורבים בין המעמדות. בכך, אומר טוקוויל, אנגליה שונה מאוד משאר מדינות אירופה. טוקוויל מצטט את מונטסקיה, שכתב ב 1739 כאשר הוא ביקר באנגליה: **"אני נמצא כאן במדינה שלא דומה לשום דבר אחר באירופה."**

באנגליה, כותב טוקוויל, האצילים ואנשי העם עבדו באותם מקצועות ואפילו התחתנו בניהם. אין דבר כזה בצרפת, מדגיש טוקוויל, גם שנים לאחר המהפכה. טוקוויל מצביע על אשליה אופטית חשובה ועל הבדל מהותי בין בריטניה לבין צרפת. הבריטים, הוא מסביר, נראים על פניו הרבה יותר שמרנים משום שהם שמרו על מוסדות האצולה, כגון בית המלוכה ובית הלורדים. אך אלו סמלים בלבד. בפועל, האצולה באנגליה כבר לא קיימת. בצרפת, לעומת זאת, מוסדות האצולה נהרסו, אך המחיצות החברתיות ממשיכות להפריד בין המעמדות.

טוקוויל ממחיש את טענתו עם גורל הביטוי "איש אציל" באנגלית ובצרפתית: gentleman ו gentilhomme. באנגלית, המילה עדיין בשימוש עד היום. בעבר, היא התייחסה לאיש אציל במובן של השתייכותו למעמד האצולה. היום, המילה מתייחסת לאיש אציל מבחינת אישיותו בלבד. בצרפתית, לעומת זאת, המילה כבר לא בשימוש משום שהיא נמחקה יחד עם מעמד האצולה עצמו.

האצולה הצרפתית, טוען טוקוויל, שילמה את מחיר היהירות שלה. בעוד והאצולה האנגלית ידעה למחול על כבודה כדי לשרוד, האצולה הצרפתית הקפידה על מעמדה אך בסוף הביאה על עצמה מהפכה. ההבדל בין שתי האצולות היה לא רק לגבי

ההתנהגות שלהן אלא גם לגבי המיסוי : האצולה הבריטית וייתרה על פטורים ממס, בעוד והאצולה הצרפתית שמרה על פטורים אלה בקנאות.

האצולה הצרפתית התעקשה שלא לעבוד ושלא לשלם מיסים, כאשר הבורגנות התעשרה ורכשה השכלה. האצולה הצרפתית, כותב טוקוויל, לא רצתה את הבורגנים כשותפים וכאזרחים שווים. בסוף, היא קבלה אותם "קודם כיריבים, לאחר מכן כאויבים, ובסוף כאדונים" (עמ' 138).

אך בעוד וטוקוויל מותח ביקורת על האצולה הצרפתית, הוא דווקא משבח את הכניסה הקתולית הצרפתית. זאת, לאחר שהוא עיין בפרוטוקולים של אספת המעמדות אשר כונסה על ידי המלך לואי ה 16 ב 1789. החברה הצרפתית הייתה מחולקת אז בין שלושה מעמדות: האצולה, הכנסייה, והמעמד השלישי אשר היה מורכב מבורגנים ומאיכרים.

טוקוויל הופתע מלקרוא את תביעותיהם של נציגי הכנסייה. אלו כללו הגנת של זכויות הפרט על ידי חוקה; ביטול של בתי משפט המיוחדים; מתן קביעות לכל השופטים; פתיחת כל המקצועות לכל האזרחים על בסיס כישרונותיהם בלבד (ולא על בסיס מעמדם החברתי); חינוך חינם בכל רחבי צרפת; הטלת מיסים על ידי נבחרים העם בלבד; פיקוח תקציב המדינה והממשלה על ידי אסיפה לאומית נבחרת; בחירת מועצות מקומיות ברחבי הממלכה.

אין מילה אחת, מדגיש טוקוויל, על "זכות אלוהית" (שדרכה הצדיקו מלכי צרפת את סמכויותיהם הבלתי מוגבלות). לפני קריאת המסמכים האלו, כותב טוקוויל,

היו לי הרבה דעות קדומות על הכנסייה הקתולית. לאחר קריאתם, הייתה לי רק הערכה.

טוקוויל, אם כן, מערר על ההיסטוריוגרפיה הדיכוטומית של המהפכה (חושך לפני, אור אחרי). זכויות הפרט וחירות מסוימת כן היו קיימות לפני המהפכה, והפרוטוקולים של אספת המעמדות מראים שהיו עמדות ליברליות בקרב הכנסייה הקתולית – אותה כנסייה קתולים שהפילוסופיים ציירו כדמון חשוך ופרימיטיבי.

מצד אחד, טוקוויל מוחה על ההגזמות ועל הקיצוניות של הפילוסופים של צרפתים של המאה ה-18. מצד שני, הוא גם מבין את הסיבות לקיצוניות שלהם. הרי האצולה הצרפתית, בניגוד לאצולה הבריטית, לא ידעה להתאים את עצמה לנסיבות המשתנות. כך נשמרו פריבילגיות אבסורדיות שלא ניתן היה להצדיק אותן יותר.

כך הוא כותב על הפילוסופים הצרפתים שרעיונותיהם הולידו את המהפכה: **”כאשר הם ראו כל כך הרבה מוסדות מוזרים ומשונים, שמקורם בתקופות אחרות ושאר האחד לא ניסה להתאים לצרכים חדשים ואשר המשיכו להתקיים ללא שום הצדקה, הם [הפילוסופים] פיתחו איבה כלפי המסורת וכלפי העבר, ולכן הם רצו לבנות מחדש את החברה על פי תכנית חדשה מבוססת על תבונתם”** (עמ' 142-143).

טוקוויל מבין מדוע הפילוסופים הצרפתים שנאו את העבר ואת המסורת, אך הוא סבור שהשנאה המובנת הזו סנוורה אותם והובילה אותם למחוזות הזויים. ובביקורת שלו כלפי הפילוסופים הצרפתיים, טוקוויל מתחבר לבורק: **”הנסיבות הובילו את ההוגים האלו לאמץ באופן עיוור תאוריות מדיניות כלליות ומופשטות. הם היו כל כך מנותקים מן המציאות וכל כך חסרי ניסיון פרקטי, שהם לא לקחו**

בחשבון את המכשולים לרפורמות רצויות ולא נתנו את הדעת לסכנות הטמונות בכל מהלך מהפכני ... הם בזו בחוכמת העבר והתלהבו מתבונתם האישית" (עמ' 143).

ושוב טוקוויל חוזר לדוגמה האנגלית. אילו, הוא כותב, המלוכה והאצולה הצרפתית היו משכילות להתאים את עצמן למציאות כמו באנגליה, הרי שסביר להניח שהעם הצרפתי היה פחות מתלהב מן הרעיונות המופשטים של הפילוסופים, משום שאנשים שמעורבים בניהול יומיומי של מדינה או של רשות מקומית יודעים להבחין בין התאוריה לבין המציאות.

אך טוקוויל מאשים את האצולה הצרפתית ביהירות כפולה: לא רק שהיא שמרה בקנאות על הפריבילגיות המיושנות שלה, ולא רק שהיא בזה לאיכרים ולבורגנים במקום לחבור אליהם כמו באנגליה, אלא שבסנוביות שלה היא גם התלהבה מן הפילוסופים הצרפתים במקום לקבוע את סדר היום האינטלקטואלי והתרבותי כפי שהיא נהגה לעשות זאת בעבר. במלים אחרות, קריאת רוסו ווולטר הפכה לבון טון בקרב אותם אנשים שהקפידו על אורח חיים שעליו גיחכו הפילוסופים.

לא רק זה, אלא שבית המלוכה והאצולה אפילו אימצו את רעיונותיהם של הפילוסופים באופן לא מודע. טוקוויל מוצא הארכיונים שמספר שנים לפני המהפכה, המלך עצמו משתמש בצווים שלו בביטויים כמו **"החוק הטבעי"** ו **"זכויות האדם"**. לא פחות משעשע, טוקוויל קורא באגרות של איכרים בזמן אספת המעמדות שחלק מהם כבר מכנים את אלוהים **"הכוח העליון"**.

גם המתקפה של הפילוסופים הצרפתים על הנצרות הייתה מוגזמת, לא מדתית, והרסנית, כותב טוקוויל. בעוד והפרוטסטנטים התאימו את הנצרות להשכלה ולמודרנה, הפילוסופים הצרפתים הכריזו על הנצרות מלחמת עולם.

ויש סיבה לכך: דווקא משום שהכנסייה הייתה בנויה על כיבוד המסורת ועל אמונה, הפילוסופים הצרפתיים ראו בה המכשול ואף האויב האולטימטיבי להפיכת התבונה הטהורה לערך עליון. ודווקא משום שהפילוסופים הצרפתיים הפכו את הדת לאויב מספר אחד, הם הרסו את אחד מעמודי התווך של החירות. שוב אותו רעיון שטוקוויל הציג ב הדמוקרטיה באמריקה ושהוא חוזר עליו ב השלטון הישן והמהפכה.

כך הוא כותב: **"אם אני עוצר אמריקאי ברחוב ושואל אותו אם הוא חושב שהדת חשבוה ליציבות ולסדר הטוב בחברה, הוא יענה לי מבלי להסס שלא רק שהדת הכרחית לחברה מתורבת אלא גם לחברה חופשית ... ויחד עם זאת אמריקה היא הארץ שבה הפילוסופים שלנו הכי השפיעו, למעט האידיאולוגיה האנטי-דתית שלהם" (עמ' 151).**

לכן היה ווקום אינטלקטואלי מול הפילוסופים הרדיקליים. ולכן גם, מהפכה קיצונית הפכה לכמעט בלתי נמנעת. זו המסכנה שטוקוויל הפיק מקריאת הפרוטוקולים של אספת המעמדות. **"אני קורא את אגרות של שלושת המעמדות"** כותב טוקוויל **"ולאחר שאני מחבר ביחד את תביעותיהן, אני חרד חרדה גדולה: הרי דורשים בסך הכל לבטל בהינף יד את כל החוקים והמנהגים של המדינה; ואז פתאום אתה תופס שעומדת להתרחש אחת המהפכות הגדולות והמסוכנות**

בהיסטוריה. והקורבנות העתידיים של המהפכה הזו אפילו לא מודעים למה שמחכה להם. הם באמת מאמנים שניתן לשנות מן היסוד חברה כל כך עתיקה ומורכבת רק בזכות התבונה. אוי להם!" (עמ' 145).

אך טוקוויל גם מאמין שהזמן עושה את שלו כדי לתקן את טעויות העבר וכדי למתן את הקיצוניות. כך למשל לגבי האידיאולוגיה האנטי-דתית של הפילוסופים הצרפתיים. מי, שואל טוקוויל, היה כותב היום (הכוונה שלו כמובן לאמצע המאה ה-19) ספרי כפריה בוטים כמו אלו של דידרו (Diderot)? עובדה, טוען טוקוויל, שהפילוסופים הצרפתים לא הצליחו להרוג את הדת, ושהיא חזרה לחיינו גם אם בצורה שונה.

אבל טוקוויל טוען משהו נוסף, שהוא גם נועז וגם נכון, ושהופך אותו למוקצה עבור השמאל הצרפתי.

הוא טוען שהפילוסופים הצרפתיים כלל לא התעניינו בחירות אלא רק בהרס הסדר הקיים, ביישום כוחני של רעיונותיהם המופשטים, ובמה שהם כינו "האינטרס הכללי."

"הם אהבו את השוויון עד כדי השעבוד של כולנו" (עמ' 155) הוא כותב.

ולכן הפילוסופים הצרפתיים לא אהבו איזונים ובלמים, בתי נבחרים ורשויות מקומיות נבחרות, טוען טוקוויל. מי צריך את כל זה, כאשר אתה גם כך מחזיק באמת האחת והיחידה? הדבר היחיד שאתה צריך, על פי אותם פילוסופים, זה לחנך את העם כדי שהוא יפנים את האמת.

ובכן, טוען טוקוויל, הפילוסופים הצרפתיים הרדיקליים לא היו דמוקרטים ולא התעניינו כלל בחירות אלא רק בכפיית הרעיונות שלהם.

הפילוסופים הצרפתים לא רצו להנחיל חירות, כותב טוקוויל, אלא להמיר את את דתה של המדינה האבסולוטית מקתוליות לאתאיזם. או, כפי שטוקוויל מנסח זאת: **"הכוונה לא הייתה להרוס את הכוח האבסולוטי אלא להמיר אותו" (עמ' 157).** טוקוויל מצטט את בודו (Bodeau), אחד הפילוסופים הרדיקלים ביותר שכתב בזמנו: **"המדינה יכלה לעשות מבני האדם מה שהיא רוצה" (עמ' 157).**

וכך טוקוויל מראה שהפילוסופים הצרפתיים הולידו בעצם את משטרים הטוטליטריים של המאה ה-20 (על אף שטוקוויל לא היה מודע כמובן לקיומם), והוא עושה את זה עם ניתוח מדויק ביותר: **"הכוח העצום הזה [של המדינה] אינו נובע מאלוהים ואינו קשור למסורת; הוא אנונימי. לא קוראים לו יותר המלך אלא המדינה; הוא לא ירושה משפחתית אלא התוצר והנציג של כולם, והוא כופף את הזכויות האינדיבידואליות לרצון הכלל" (עמ' 157).**

ולכן טוקוויל תוקף בחריפות את מה שהוא מכנה **"התיאוריות ההרסניות הידועים היום תחת השם סוציאליזם" (עמ' 158).** טוקוויל התנגד לסוציאליזם עוד כשהוא היה בחיתוליו, משום שהוא זיהה מיד שמדובר באידיאולוגיה שמבקשת להעניק כוח בלתי מוגבל למדינה ואשר מוכנה לדרוס את הזכויות על מנת לחולל שוויון.

ותראו עד כמה טוקוויל ראה רחוק ומרחוק. בסוף הכרך השני של הדמוקרטיה באמריקה הוא כותב שיום אחד ארה"ב ורוסיה ישלטו ביחד בעולם (הוא כתב את זה יותר ממאה שנה לפני המלחמה הקרה). וכאן, ב השלטון הישן והמהפכה הוא

כותב שזה לא פלא שהפילוסופים הצרפתים כל כך מתלהבים מן השלטון האבסולוטי של סין.

זה מדהים. מה שהיה נכון באמצע המאה ה-19 היה נכון גם מאה שנה לאחר מכן, כאשר ז'אן פול סארטר ועמיתיו בשמאל הצרפתי היו למעריצים הגדולים של מאו צ'ונג. אותה הערצה, על ידי אותם אינטלקטואלים פריזאים, עבור שלטון אבסולוטי שדורס את האדם ואת זכויותיו בשם רעיונות מופשטים שנראים טוב על הנייר אך אף פעם לא מסדרים עם המציאות.

מהפכה הצרפתית" מסכם טוקוויל "היא חושך למי שמתסכל רק עליה; ניתן להבין אותה רק לאור השנים שקדמו לה" (עמ' 192).

וטוקוויל חותם את ספרו כפטריוט האוהב את עמו והמעריך את ארצו: האומה הצרפתית, שרק היא לטענתו הייתה יכולה להוליד מהפכה כזו היא האומה "המבריקה והמסוכנת מבין אומות אירופה, היחידה שמסוגלת להפוך לפי התקופות למוקד של הערצה, של שנאה, של חמלה ושל פחד, אך אף פעם של אדישות" (עמ' 193).

טוקוויל הוא נכס אינטלקטואלי עד היום. הוא ניתח את אחת התופעות פוליטיות החשובות של העת המודרנית עם תובנות שאפשר ורצוי ללמוד מהן עד היום ובכל מקום.

הוא היה צרפתי חריג ולא שגרתי כי הוא העריך את הדת ואת המסורת, סבר שיש לצרפת מה ללמוד מהאנגלו-סאקסים, התנער מן ההתלהבות הצרפתית עבור הרציונליזם היהיר, והעדיף את החירות על פני השוויון.

הוא היה גם חד וחריף, וגם מתון ומודע למורכבות המציאות. לא איש של שחור/לבן, אלא איש של חשיבה בעלת יושרה. איש ששילב בין מסורת לחידוש וחיבר בין עולמות.

איש שתרומתו להגות המדינית מצדיקה בהחלט שצעירים ישראלים בשנת 2019 ילמדו על משנתו בשעות המוקדמות של בוקר אחד בחודש אוגוסט.